

Az egyenlőség eszméjének terjedését jelzi, hogy amikor bíróválasztásra került sor, a kisvárdai zsidóság, melynek száma az 1848-as zsidóösszeírás szerint 723 fő volt, először szavazhatott.

1849. április 24-én újabb 50 000 újonc kiállítását határozta el az országgyűlés. Kisvárdának 13 fővel kellett hozzájárulnia ehhez a létszámhoz. Bár ez az időszak a szabadságharc tetőpontja, a baljós jelek már szaporodtak. Sok volt a szökés, a gazdagabbak a szegényebbeket vitették el maguk helyett katonának. Országos gondok is megoldásra vártak. Az orosz intervenció végül is megroppantotta az addigra már kimerült és megosztott országot. A szabadságharc elbukott.

Kisvárdai városának fejlődése azonban nem rekedt meg a század derekán. Igazi fejlődése – összhangban az ország dualizmuskori virágzásával – a XIX. század második felében kezdődött. A 48-as hősök nem haltak hiába.

Néző István

Vécsey Károly honvédtábornok¹

Negyvenhárom esztendőn át éltem szüleimnél, a feledi Öregházban, az egykori Vécsey-kúriában. Győri Dezső az Öregház történelmi jelentőségét örökítette meg egyik költeményében. Az Öregház egykori gazdájának történelmi tudatot sugalló szellemi világa értette meg velem, oldalági felmenő ösömnek, Vécsey Károly tábornoknak (1807–1849) a magyar szabadságharc hőségének, aradi vértanúságát. A rám maradt szellemi hagyaték arról vall, hogy egykor, ebben a kastélyban, a múlt század elején, majd azt követően is a haladás, a szellemi szabadság, a nép megbecsülése volt az a vezérszeme, ami urait nemcsak bátor kiállításra készítette, de többen közülük az életüket is áldozták ezekért az eszmékért.

A becsület és bátorság azonos fogalmak voltak, s a vagyoni érdekek nem jelentettek visszahúzó erőt, amit az is bizonyít, hogy a XX. század elején az Öregház gazdájának már nem volt feudumja, a birtok szekularizálódott, csak az Öregház maradt meg erős várként a családnak. A rám testáldott könyvtár példányai beszédes bizonyítékai annak, hogy az Öregház lakóinak milyen írásművek voltak lelki táplálékai. Az 1848-ban kiadott, Emich Gusztáv betűivel nyomtatott, Petőfi Sándor összes költeményei, Kossuth kézzel másolt iratai, Tompa versei közkézen forogtak itt.

E szellemi világba került a XIX. század elején Vécsey Károly császári és királyi tiszti iskolás növendék, aki 1826–1848 közötti években feltehetően többször egymásután itt töltötte nyári szabadságát.

A ház ura akkor Vécsey József volt. Felesége Csernyus Magda, akinek bátyját, Csernyus Menyhértet, 1849. október 6-án Haynau kivégeztette a pesti Újépületben. Itthon gazdálkodott a ház urának legkisebb fia, Vécsey Eduárd József is, aki 1848 őszén Svehátnál halt hősi halált.

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség (elődje) által kiírt 1983. évi pályázatra készült kézirat szerkesztett változata. (Szerk.)

A faluban laknak a Jekelfalussyak, akik később jeles szerepet vállaltak a szabadságharcban, itt gazdálkodott Vajda Adus, aki 1848-ban az első népfölkelő gömői zászlóalj parancsnoka lett, s a szomszéd Gortvakisfaludon élt Adorján Boldizsár – Petőfi barátja –, s Várgedén pedig a „vörös” Kuhinyi, akinél napokat töltött 1845-ben Petőfi Sándor. Gömörország akkor már a rebellizmus erős fellegvára, ahol Petőfit táblabírónak választják és ahol Tompa Mihály él (Hamva), az akkori nagy triász – Petőfi, Arany, Tompa – tagja. Ilyen légrétegben tölti, az osztrák katonai iskolákban tanuló Vécsey Károly a nyári szünidőt. Természetes, hogy aulikus beállítottságát a feledi Öregház és környezetének szabad szelleme kedvezően befolyásolta.

Vécsey Károly apja hernádvecsei és hejnécskői gróf Vécsey Ágost cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos és kamarás, lovassági tábornok, a Mária Terézia rend lovagja és több külföldi rendjel tulajdonosa volt, a magyar királyi testőrség kapitánya, a 3-ik huszárezred tulajdonosa. A napóleoni háborúkban, az asperni és wagrami győzelmek után, 1813-ban a császártól grófi rangot kapott. Anyja zweibrückeni hercegnő, akit később Vécsey Károly leveleiben „Mili”-nek nevez, kinek nővére Anna, udvarhölgy és Ferenc József egyik nevelőre. Az ősök egyike Vécsey Sándor, aki Lórántffy János lányát vette nőül 1530-ban s így lett ura Hajnásckőnek és Felednek. A család csak a XVIII. század végén szakadt két ágra, az egyik császári aulikus katonai udvaroncokat mutat föl Ferenc, Szigbert majd Ágost tábornokok személyében, a másik ág megmaradt az ajnásckői várban, ahonnan a vár leégése után Vécsey József feleségével, Taródy Krisztinával 1740 körül a feledi vadászkastélyba költözik. Ide küldte a bécsi rokonság a fiatal Vécsey Károlyt „frische Luft geniessen”, ami abban az időben szokásuk is volt a főúri családoknak.

Vécsey Károly Bécsben nem hallott magyarul. Anyja nem ismerte a magyar nyelvet, apja is csak törve beszélt. Ismert, hogy a múlt század elején arisztokratáink egymás közötti érintkezési nyelve a német volt. Széchenyi István is csak később tanult meg magyarul. A magyarság tudatát egyedül a származás és a külsőségek jelentették, katonáknál a huszáruniformis, az életmód és a bevett szokások.

Vécsey Károly Feleden került először olyan környezetbe, ahol az érintkezési nyelv kizárólag magyar volt, és csak akkor beszéltek németül, ha Vécsey János felesége, a német műveltségű Berzevitz Klementin megérkezett látogatóba Ajnásckőről, vagy ha a cselédség előtt el akarták titkolni mondanivalójukat.

Vécsey Károly 1807-ben született Budán. Abban az időben ott állomásozott a harmadik huszárezred, amelynek gazdája és parancsnoka édesapja, Ágoston tábornok volt. A Teréziumban tanult, majd Bécsben a Neuhausban elvégezte a katonai akadémiát. A Teréziumban és a katonai iskolában azonban már vannak olyan növendékek, akik magukat nemcsak magyarnak vallják, hanem egymás között magyarul is beszélnek. Ezek között van Lenkey János (1810–1849), aki sajólenkei, Naprágy környéki származású úri gyerek. Apjának jelentős földbirtokai vannak s a megyei életben is szerepet játszik. Lenkey János, a későbbi magyar szabadsághős, tábornok, a tizennegyedik aradi vértanú, Vécsey Károllyal egy szállásteremben lakik Neuhausban, megbarátkoznak és barátságuk életre-halálra szóló. A szabadságharc alatt is egy katonai kötelékben szolgálnak jó ideig. Feltehetően ez a barátság befolyásolta Vécsey Károlyt, hogy Habsburg-hű atyjának engedelmével ugyan – aki persze nem volt tájékozott a feledi Öregház szelleméről –, „friss levegő nyérése” céljából eljutott Feledre rokonaihoz az Öregházba, ahol már abban időben Kossuth Országgyűlési Tudósításait olvassák, és ha összejön a fiatalság – vigalmak alkalmával – már nem a hoppszapokát vagy más osztrák táncokat lejtik, hanem a csárdást, a „szabadság táncát”, ahogyan Mosonyi Mihály nevezte.

Vécsey Károlyban a nemzeti szabadság eszméi, sőt a demokratikus szemlélet is mélyebb gyökereket eresztett, hála a feledi Öregházban eltöltött hosszabb időnek, érettebb fiatal-ságában nyert benyomásoknak. Dinasztikus szemléletétől soha nem szabadult meg teljes mértékben és olyan megoldásban hitt, amely mind a dinasztia, mind a magyar nemzet politikai szabadságának ügyét együttesen szolgálja. Buda eleste után, mikor kedvezőtlenre fordult a szabadságharc ügye, hitet tett Kossuth és a nemzet szabadságának eszméi mellett. Csak a meggyőződés vezette, semmi önös érdek. Ekkor már osztrák főtiszt volt, szülei útján előmenetele biztosított, kényelmes, biztos jövő állt előtte. Mindezt eldobta magától, amikor mások már a zászlót kezdték elhagyni és titkon békepárti szölamokat hangoztattak. Szerepet

játszhatott a sorsdöntő elhatározásnál a származási tudat is. Az osztrák katonaiskola és a bécsi családi kör hatásával szemben annak tudata, hogy egyik őse Thököly oldalán harcolt az osztrákok ellen, hogy oldalágon a Rákócziakhoz is vezettek rokoni szálak, s hogy tudomása szerint az egész hazai rokonság a szabadságharc zászlaja alá sorakozott. Az öreg barát, báró Vécsey Gyula honvéd hadnagyként szolgált. Eduárd József – az unokaöcs – Svehátnál elesett s úgy tudta, hogy öccse Eduárd is Kossuth oldalán küzd.

Vécsey Károly 1849. január 19-én csatlakozott visszavonhatatlanul Kossuth Lajoshoz. Az Eszterházy Sándor parancsnoksága alatt álló délvidéki hadtest – a bácskai sereg – kötelékében szolgált ebben időben. Az előzményekhez tartozik, hogy mikor az udvar felbujtására 1848-ban Dél-Magyarországon a szerb betörések állandósultak, Vécsey Károly a Hannover huszárezreddel a Bánságban állomásozott. A hadtest parancsnokától – Eszterházy Sándortól – már ebben az időben is igyekezett magát függetleníteni. Császári és királyi katonatisztként erélyesen lépett fel a szerbek ellen, emberségesen rendet teremt. Magatartásáért a magyar kormány tábornokká nevezi ki. Eszterházy Sándor ezt az előléptetést nem ismeri el, leveleiben és parancsaiban továbbra is „Herr Oberst”-nek szólítja. (Vécsey Gizella, Vécsey Károly lányának visszaemlékezése szerint.)

Buda osztrák seregek által történt elfoglalása után a délvidéki fővezér felmondta a magyar kormány szolgálatát. Elhatározását több Habsburg-szimpatizáns tiszt is követte, Arad és Temesvár osztrák parancsnokai nyíltan szembefordultak. Windischgrätz a volt császári tiszteket az udvar iránti hűség megtartására hívta föl. A császári és királyi tisztek által vezetett seregekben – különösen a déli hadtestben – a zavar a tetőfokra hágott.

Ekkor kapott a déli hadsereg parancsot Kossuthéktól, hogy januárban vonuljon a Közép-Tiszához és ott szálljon szembe a császári hadakkal. A főparancsnok, Eszterházy, vonakodott Kossuth parancsát végrehajtani és tekintélyével igyekezett az egész hadtestet átállítani a császári zászlók alá, hogy egyesülve az aradi és a temesvári, jobbra cseh és osztrák katonákból álló császári seregekkel, támadják hátba a magyar seregeket. A kormány Nádosy ezredest küldte le Eszterházyhoz, ő azonban szövetkezett Eszterházyval. E tevékenység ellen, a magyar kormány mellett lépett fel Vécsey Károly. Emlékezetes az a mondása, amit Varga Ottó történész idéz memoárjában. Vécsey így szól feleségéhez: „No, Lina, szegre akasztom osztrák kardomat, magyar vagyok, hazámmal tartok!” Egykori emlékezések szerint e végzetes bejelentését felesége előtt először németül mondta el, majd megismételte magyarul. Felesége törve beszélt a magyar nyelvet, de nemzethűségben azonosult urával. Mindez katonai táborhelyén történt, Versec közelében. Lenkey János ezredessel és Baudisz József alezredessel együtt felkeresték szálláshelyén Eszterházy Sándort, a Lenkey huszárok védelme alatt megtámadták a főparancsnokságot és Nádosyt, s az egybegyűlt tisztek előtt hazárulónak nevezték. Vécsey szózatot intézett magyar nyelven az egybegyűlt tisztekhez és a legénységhez, emlékeztetve őket a végveszélybe jutott hazájuk iránti kötelességükre. A fellépés oly erélyes volt, szava oly hatásos, hogy Eszterházy Sándor és Nádosy éjjel átszöktek az osztrákokhoz, a hadtest pedig együtt maradt. Parancsnokságát a tábornokká kinevezett Vécsey Károly vette át. A tisztikart és az altiszteket külön kihallgatáson fogadta, akiknél ingadozást észlelt, felszólította, hogy azonnal hagyják el a tábor. Ezt követően Vécsey Szeged felé indult, hogy Kossuth Parancsára a Közép-Tiszánál egyesüljön Damjanich seregével.

A honvédelmi bizottmány elnöke, Kossuth Lajos 1849. január 23-án kelt átiratában így emlékezik meg Vécsey tábornok helytállásáról: „...nem tehetem, hogy ne kövessem szívem sugallatát, és Önnek Tábornok Úr ki ne fejezzem mélyen érzett csudálatomat és benső, őszinte hálámat ama magasztos hazaszeretetért és férfiass, élszánt erélyért, mellyel Tábornok Úr az Alsódunai hadtestet egy vérlázító cselszövényi hálójából óvatosan erős kezekkel kiszabadította, a hazának megmentette. Ameddig Magyarország él, minden becsületes ember tisztelettel fogja emlegetni Önt, mint a legnemesebb hazaszeretnek és férfiass erőnek magasztos példáját, mely ép ama pillanatokban ragyog föl legfényesebben, mikor a hazának ércbizalmát usurpált reputációk oly gyalázatos módon megcsalták. Az Isten áldja meg a Tábornok Urat úgy, hogyan Önt a hazája áldja, melynek Ön oly nagy szolgálatot tett, hogy következményei kiszámíthatatlanok. Bízom az Istenben, hogy az Ön által megmentett Alsódunai-hadtest, az Ön vitéz vezérlete alatt hazánk szerencsésebb jövődjének serpenyőjébe nagy súllyal fog nehezédni, önmagát pedig örök hírral koszorúzza: és bizonyos vagyok abban, hogy amily hátrányos lett volna ama hadtestnek oly gonoszul tervezett feloszlátása az egész magyar hadsereg; épp

oly jótékonyan fog hatni az összes hadműveleteinkre, az Ön lovagias, nemes viselkedése által megtartva.”

A honvédseregek 1849 januári összpontosításánál tehát a délvidéki hadtestet már Vécsey Károly vezeti Szeged–Kunszentmiklós térségében és Damjanichsal együtt vívják ki a szolnoki győzelmet. A haditervet is közösen készítik el, ami nem más, mint a két sereg közös akciója. Ekkor ütközik meg Vécsey hadteste először az osztrákokkal. Damjanich a Tisza jobb partján rontott a Szolnok városában levő osztrák hadakra, Vécsey pedig március 5-én a Tisza bal partján, Törökszentmiklósról kiindulva, a szolnoki hídra támadott, annak elpusztítását megakadályozta, a hídfőt bevette, s a hídon áthatolva a városba, jelentős részt vállalt a már megfutamodó osztrák katonaság megsemmisítésében. Ez volt a győzelmes tavaszi hadjárat nyitánya. A nagyjelentőségű ütközet után mindkét vezérnek köszönetet szavazott a debreceni országgyűlés.

Ezt követően Vécseyt a már régóta eredménytelenül ostromolt Arad várának és Temesvárnak elfoglalására küldték. Mindkét vár katonasága osztrák, lengyel és cseh volt. Arad előtt április elején jelent meg, első dolga volt a vár és Zsigmondháza között a Maros kanyarulatát átvágni, minden Aradra vezető utat megszállni, minek következtében a várbelieket elvágták az élelmezés forrásaitól. Végül már a vízhordó szamaraitak és lovaikat is levágták. Közben a makacs védőket állandóan nyugtalanította. Az ostromnál különös gondot fordított arra, hogy csapatainak veszteségei ne legyenek és egyben, hogy a sereg harc-készségét fenntartsa. A várat a védők június végén kénytelenek voltak feladni.

Ezen után vonul „bombardászaival” és egész hadtestével Temesvár alá. Ezt megelőzően játszódik le Vécsey és Bem között a sajnálatos nézeteltérés, amiben Kossuth Vécseynek ad igazat, mikor az Bem rendelkezését elutasítja. Vécsey csak Kossuthnak, mint a honvédség főparancsnokának utasítására hajlandó az erdélyi hadjáratban részt venni, aminek célja lett volna, hogy megelőzze Rukavina osztrák tábornok csapatainak összpontosítását a temesvári citadellában. Bem József elképzelése harcászatiilag indokolt volt, s ha Vécsey nem vonakodik magát alávetni, jöllehet a szolgálati út megkerülésével, a Bem által kiadott rendelkezések, Temesvár ostroma elmarad, mert Rukavina nem jut el Temesvárra, ennek folytán két hónapig Temesvár nem köti le a Vécsey hadtest 12 000 katonáját. A temesvári ostromról hiteles képet ad Major István: Honvédelményeim című munkája, ahol Vécsey tisztikarának vétkéül rója föl az ostrom hanyag vezetését. Major munkájából két érdekesség állapítható meg: az egyik Arad és Temesvár városának urbanizáltsága és magyar polgári jellege, a másik pedig Vécsey Károly tábornoknak a román nép iránti baráti magatartása.

Temesvár ostromára vonatkozóan, már nem csak történeti adatokkal, de szemtanú leírásával is találkozunk. A már említett Major Istvánon kívül a temesvári ostromzárral igen részletesen foglalkozik Potemkin Ödön, aki a Lehel huszárezred parancsnoka, hadnagya volt a szabadságharc alatt, s így Vécsey hadtestében szolgált. A temesvári ostromnál levő ostromgyűrűről így ír: „A tábor központja, hol a hadtest vezére gr. Vécsey úté föl szállását, az aradi és lippai országút között, az úgynevezett temesvári erdő közepén állott, hol egy pár holdnyi erdőt kiirtottak, kutakat ástak, s minden irányban utakat vágtak ki, s a sűrű erdő közepén csakhamar zsbongó étellel telt, mondhatni kellemes, hosszú utca sorokból álló gyarmat emelkedett.

A tábornok ideiglenes laka, valamint törzskara, a közös vendéglő, étterem s a tér közepén álló rondella, hol a zenekar majd egész napon át működött, a faépületekből állott, a többi csapat sátrai pedig lombos fagallyakból, melyek azonban, midőn egyszer vigyázatlanságból tűz ütött ki, pár perc alatt mind porrá égtek, s attól fogva a tábor középpontja csupa fasátrakból állott. A többi táborhelyek, melyek mind lombos fagallyakból font sátrakból alkották, a Gyárváros alatt két helyen, a lippai és aradi út mellett Mehála és József külvárosokon kívül voltak felállítva. Azonkívül minden külvárosban honvéd és huszár csapatok őrködtek, s a vártól 800 lépés távolságra felállított ostromágyú telegeket fődözték. Az élelmiszereket éjjel nappal fuvarozták a táborba, s valóban gr. Vécsey tábornok atyai gondoskodása tapintatteljes volt e tekintetben, mert a temesvári tábor az ételnek és az italnak bőségében úszott. A rendes és pontos pénzilletéken felül minden altiszt és közlegény 1 font húst, 1 reszlet kenyeret, 1 itze bort, azonfelül főzeléket, lisztet, zsírt és dohányt kapott s pénzének nagyobb részét megtakaríthatta. A tiszték kétszeres járulékbán részesültek. Így az anyagi jólétről a szó szoros értelmében gondoskodva volt.”

Az életmód következménye volt a szolgálati kötelesség fellazulása. Ezzel kapcsolatban egy várbeli eredményes ellentámadásról ezeket írja Major István: „Ha szemlét bármely főtiszt

megteszi előzetesen, azonnal látja, hogy az ágyúk fedezésére kirendelt csekély számú honvédek veszély esetén az ágyúkat megvédeni nem képesek. Ezt a hanyag főtisztek elmulasztották." Így történhetett meg, hogy az említett kirohanás alkalmával, a várórség több ostromágyút beszögezett.

Vécsey Károly 12 000 főnyi seregével, 55 ágyúval és a Komárom ostroma után áttelepült bombardászokkal, – tehát túlerővel – tartotta ostromzár alatt Temesvárt, s a vár sikeres megvívása elvárhatóan látszott. Volt eset, hogy 9 nap és 9 éjjel „szakadatlan szólt a rettenetes muzsika, s a vár órsége kilencezerről négyezerre olvadt le.” (Varga Ottó feljegyzése.) Rukavina tábornok mégsem adta meg magát, mert tudta, hogy a felmentő seregek – az osztrákok és az oroszok – útban vannak. Fontos értesülései voltak már az ostromzár kezdetekor, hogy az oroszok betörték Magyarországra és az északi, valamint az erdélyi részeket elárastották. Ez a tudat hihetetlen akaraterőt és kitartást kölcsönzött az ostromoltaknak. Rukavina katonái osztrákok voltak, közöttük egy-két század galíciai lengyel. A legénység eléggé homogén volta, valamint Temesvár nehezen megközelíthető erődrendszere, a várban felhalmozott nagy mennyiségű élelem támogatta az ostromoltak érdekeit.

Temesvár ostromának ideje alatt érkeztek el az osztrák felmentő seregek a vár alá, s míg Vécsey Károly egyes csapatszelei a várat tartották ostrom alatt, csapatának kisebb része kénytelen volt az időközben odaérkezett Bem és Dembinszky csapatainak zöméhez csatlakozni, hogy ezzel is erősítse a túlsúlyban lévő osztrák haderővel szembeni ellenállást. Bombardászainak egy részét – ezek között volt Major István is – Arad felé irányította, hogy ott Görgey csapataival egyesüljenek.

Vécsey a temesvári csata időpontját korainak tartotta, a harc felvételét ellenezte, szerinte késlekedő mozdulatokkal be kellett volna várni Görgey csapatainak érkezését, ami 48 órán belül várható volt. Szóbeli emlékezések szerint – Vécsey Gyula elbeszéléseire alapozva – emiatt Bem és Vécsey között ismét ellentétek keletkeztek. Ennek tudható be, hogy Vécsey csak fanyalogva vett részt, eddig szinte érintetlen csapattestével az ütközetben, míg a csata tartott, megmaradt seregrészeivel a vár ostromlott seregét tartotta sakkban. A temesvári csata talán így is eredményes lehetett volna, ha Bem a tüzérségi tűz fedezete alatt, megindítja a gyalogsági támadást. Erről Kovács Endre, Bem Józsefről írt monográfiájában így ír: „Bem belemélyedt az ágyúharcba, de ezt a tüzérségi csatát nem kísérte a gyalogság és a lovasság tömegeinek mozgatása.” Így a gyalogság kimaradt a harcból.

A temesvári csatában Bem megsebesült és vállpercét törte. A Vadászerdőben lévő vadászházban ápolták. Guyon, Dessewffy, Vécsey és Dembinszky veszik körül, akik szemrehányást tesznek Bemnek a sikertelen katonai manőverért. Bem így válaszolt: „Meg kellett legalább kísérlni.” Ezek után Bem József bejelentette, hogy lemond a fővezérségről, s azt Vécseynek ajánlja föl, aki nem fogadta el, mondván, hogy erről egyedül Kossuth jogosult dönteni. Így lett további intézkedésig Guyon a fővezér. Az új parancsnok rendelkezése értelmében Vécsey vállalja rendezett seregével az utóvédharcot, de egyben kijelenti, hogy a további harc kimenetelét reménytelennek tartja. Szerinte a honvéderők a számbeli és fegyverzeti túlerőben lévő osztrák és orosz seregek harapófogójába kerültek, s a megsemmisülés a további harc folytán elkerülhetetlen. Ez a katonai szakember véleménye volt, akiben a stratégiai realitások elnyomták a forradalmi hevületet.

A temesvári harctérről történő visszavonulása során jutott tudomására Vécseynek, hogy Görgey Világosnál 1849. augusztus 13-án letette a fegyvert. Erről Görgey korábban Vécseyt nem értesítette, s arról sem tudott, hogy Görgey már előzetesen Rimaszombatban tárgyalt Rüdiger orosz tábornokkal. Általában Vécsey Károlyt egyedül Kossuth informálta, aki őt Temesvárott is meglátogatta. A többi tábornokkal nem volt megfelelő kapcsolata. Az egyetlen Damjanich, aki nem csak katonatársa, de melegszívű barátja is volt, de ezekben a válságos napokban távol volt. Magára hagyatva, feleségével együtt és törzsi tisztársaival megbeszélve kellett határoznia a következő lépéseiről. Nem vitás az, hogy Vécsey el akarta kerülni a találkozást az osztrákokkal, ezért az oroszokkal kereste az érintkezést.

Mily felületes volt a magyar történelemkutatás a kiegyezés után! Elmulasztotta a szemtanúk meghallgatását, Vécsey feleségének beszámolójáról szóló feljegyzés hitelesítését, ahol az özvegy részletesen elbeszélte Varga Ottónak a Világos után történeteket. Egyedül Potekim

Ödön az, aki részben közvetve, részben közvetlenül, de sohasem Vécsey gondolkozásában, közvetítet a jövőnek a Világos utáni helyzetet.

A fegyverletételről beérkezett hírek után Vécsey, saját elhatározásából, egész hadtestével – utóvéd harcászati alakulatban, de harci tevékenység felvétele nélkül – még mindig ütőképességének teljes birtokában, Lugosra vonult, ahol 1849. augusztus 15-én találkozik Bemmel és bejelenti neki, hogy az oroszok előtt leteszi a fegyvert. A fegyverletételt a szerinte kilátástalannak látszó katonai helyzettel, katonái életének megmentésével magyarázza, ami a főserg, azaz Görgey Artúr seregének kapitulációja után megalapozottnak látszott. Ennek dacára – Kovács Endre szerint – hadtestében voltak tiszték, akik nem azonosították magukat nézeteivel, s akik szívesen követték volna Bemet Erdélybe. Sem Bem, sem ezek a tiszték nem hitték el, hogy fegyverletétel esetén kedvező bánásmódban lesz részük az osztrákok részéről, illetve azt hangoztatták, hogy az oroszok amúgy is mindenkit kiadnak az osztrákoknak.

Vécsey ennek ellenére kitartott kapitulációs szándéka mellett. Bem indulatos hangon ekkor mondotta neki: „Gut, Herr Generál! Géhen Sie! Übrigens ich muss Ihnen sagen, dass sie die Oestereicher aufhängen Werden!” (Pataky). És a Cassandrai jóslat bekövetkezett! Az úri lojalitáson kívül, az úri neveltetésű főtiszt vajon még miben bízott? A tiszti lovagiasságban? A Habsburg-hű apában és bátyjában: Ferenc József nevelőjében, Annak grófnőben? Esetleg a cár nagylelkűségében? Vagy éppen a cárnak magyar királlyá történő kikiáltásában? Erre sem az emlékezés, sem pedig az írásbeli emlékek választ nem adnak.

Vécsey Károly hadtestével rendezett sorokban vonul 1849. augusztus 16–20. között Lugosról Borosjenőre. A visszavonulás Facsetin át a Marosig történt, ahol Soborsimnál átkel a Maroson, a Zarándi havasok szűk hegyi útjain át vezeti csapatát azért, hogy elkerüljék az osztrák seregekkel való harcot. A gyalogságot és a huszárságot erősen megviselte a nehéz terep, de hűséggel kitartottak tábornokuk mellett. A seregben jelentős számban voltak románok és szerbek, de a visszavonulás alatt a román lakosságnál észlelt ellenszenv és szökésre bujtogatás ellenére sem hagyták el csapatuk kötelékeit.

A Zarándi havasok rengetege és az itt kanyargó ösvények elbujtatták a 11 000 főre csökkent Vécsey haderőt, akikhez azután a Maroson történt átkelést követően, csatlakozott Dembinszky és Kmetty 4000 főnyi serege. A Zarándi havasokig ez a harci egység teljesen ütőképessé volt. A harci értékekkel való felszámolás itt következett be a hegyek között. Ekkor rendel el Vécsey az összes tüzérségi lövegek megsemmisítését. A lövegeket a tüzérség az ösvények mellett tátongó szakadékokba dobta, s mintegy 50 tüzérségi löveget pusztítottak el. Borossebesnél ereszkedtek le a Fehér-Körös völgyébe, s onnét a Vécsey hadtest katonás hadrendben – a többiek szétszórta és fegyvelmetlenül – jutottak el Borosjenőre. Rüdiger orosz tábornokhoz küldött parlamenterek útján értesítették az oroszokat a fegyverletéleti szándékukról. Az orosz katonai parancsnokság Borosjenőt jelölte ki a kapituláció helyéül. A fegyverletélet a város főterén történt. Jeney Dina negyvennyolcas honvéd elbészése szerint (meghalt 1924-ben 102 éves korában Jénén) a katonák letépték mentükről a Kossuth-címert, a vörös sapkákat elégették. Az oroszok megengedték, hogy az egybegyűlt honvédek – fegyvertelenül – elénekelhessék a Kossuth-nótát. A fegyverletélet napján az orosz tiszték közölték Vécseyvel és a törzstisztekkel, hogy a varsói megállapodás értelmében az összes foglyot át kell adniuk az osztrákoknak.

Vécsey Károly mégis az utolsó pillanatig hitt abban, hogy az oroszok nem szolgáltatják ki foglyaikat. Jeney Dina szerint ezt a borosjenői táborban szélteben beszélte. Ennek megerősített családi emlékezések szerint, volt is alapja. Az emlékezések szerint, amit Vécsey Gizella, a mártír tábornok lánya beszélt el Horváth Jenőné Makray Klementinnek, Borosjenőre történt vonulása idején, Vécseyt Görgey Artúr üzenete érte utol, állítólag Facsetinben, ami szerint az osztrákok az oroszoknál a honvéd főtiszték részére szabad elvonulást biztosítottak. Az üzenet megtörténte vitatott. Vannak azonban ráutaló cselekmények, így magának Vécseynek a bizakodása is az általános amnesztiában, amiről a borosjenői táborban beszéltek. Vannak azonban tények is, mik hasonlóan alátámasztják a Görgey üzenet valóságát, ugyanis azonos körülmények között adta föl Damjanich tábornok Arad várát. Varga Ottó közlése szerint Damjanich a várat feltétel nélkül adta át az osztrákoknak, jöllehet a tartós és sikeres védekezésnek minden előfeltétele adva volt, 6000 főből álló jól felszerelt sereg, bő élelmiszer tartalékok, jól megerősített vár. Damjanichot lábtörése bizonyára nem befolyásolta, hiszen

közismerten erős akarátú forradalmár volt, Kossuth töretlen híve, s aki egyben Görgey Artúrt nem csak mint katonát, hanem mint embert is tisztelte. Elképzelhető tehát, hogy úgy Damjanich, mint Vécsey, üzenetet kapott Görgeytől, amiből mindkettő az osztrákok részéről biztosított benevolenciát olvasták ki, illetve arra következtettek. Így történhetett, hogy mindkét tábornok a fegyverletétel mellett döntött. Görgey emlékirataiban erről hallgat, s mindkét tábornok elhatározását spontán dolognak tekinti. Klapka elég messze volt Világostól, hogy hasonló üzenetet kaphasson, de a közbejött események Klapka szemét kinyitották és így a komáromi vár megvédése mellett döntött.

Potemkin Ödön A magyar hadsereg feloszlásának okai című munkájában is sejtet egy üzenetet. Írása szerint Selesán faluban – Facseti előtt – egy glogováci mészáros keresi fel Vécseyt, aki futárként mutatkozik be, és nyilvánosan közli, hogy az oroszok új magyar királyt ültettek a trónra és valamennyi tisztet felveszik az orosz hadseregbe. Az üzenet küldőjének személye tisztázatlan. A mészáros a tábornokkal azután négy szemközt is tárgyalt. Bizonyára az üzenet mást is tartalmazott és a nyilvános közlés csak megtevesztő jellegű volt. Erről és az ezt követő viharos összetűzésről Bem és Vécsey között Potemkin a következőket írja: „Én e napon – augusztus 16-án – csaknem mindég Vécsey körül voltak, s bizton állíthatom, hogy Görgey futárát nem láttam. Nem vonom azonban kétségbe, sőt bizton hiszem, hogy a kétes jellemű glogováci mészáros el volt látva ilyes valamivel.” Feltehető tehát, hogy Vécsey valamilyen biztató üzenetnek volt birtokában és ezért kardoskodott ugyanezen a napon a fegyverletétel mellett, mert így látta a személyi biztonságot úgy a katonái, mint saját maga számára. Potemkin Ödön említett munkájában részletes beszámolót nyújt arról a szópárbajról, ami e nap délutánján Selesán faluban lezajlott. Bem a további harc vállalása mellett, Vécsey pedig a fegyverletétel mellett szólt a megjelentekhez. Bem szerint, ha „önök túrni tudnak és kitartóak lesznek, kivívjuk a győzelmet s a haza szabadságát.” Vécsey állásfoglalását Szentiványi Kázmér alezredes tolmácsolta a következőképp: „A kormányzó és a kormány búcsúvétel nélkül elhagyták a nemzetet, sem pénzt, sem élelmet, sem pedig lőszerkészletet nem hagyva hátra, melyek nélkül harcolni lehetetlen, s ezért nem követhetjük Önt Bem tábornok, miután így vállalkozásunk sikertelensége előre kiszámítható.” Bem újabb felhívására Vécsey továbbra is ragaszkodik a fegyverletételhez, nem ismeri el Bem fővezérségét, s kijelenti: „Önök az engedelmséget ezennel felmondjuk!”

E szavaknál kitört a zűrzavar, úrrá lett az indulat a jelenlévőkön. Bem magáról megfélekedve durva szavakkal illette Vécseyt, aki „lehalványodott s önvédelmére egy szót sem volt képes elrebegni.” A viharos jelenetnek Bem távozása vetett véget. Ezt követően Vécsey „a háta mögött álló hintójának a tetefejére ugrott, feje föl a vörös sapkát lekapta s azzal a vele szemben táborozó egy ezredre menő lovascsapatnak intvén imígyen szólt. Huszárok! Vége van a háborúnak ki-ki hazamehet, nincs kormány, nincs vezér!” Ezek a szavak megadták a kegyelemdőfést minden ellenállási kísérletnek. Ezt követően ugyan még Vécsey irányította a visszavonulást, de kijelentése után az időközben 30–40 ezer főre szaporodott nagy sereg elvesztette minden harci készségét, katonai szellemét.

Bemnek nem volt veszténivalója. Vécsey azt hitte, hogy megmentheti katonáit és magát is. Katonáinak az életét ugyan megnyerte, de saját életét elvesztette. Bem forradalmár volt, aki hajlandó volt mindent egy kockára tenni, hajlandó volt vállalni bármilyen nélkülözést is, ha csak egy szikrányi lehetőség is látta a harci sikernek. Vécseyt a katonai realitás és a bizalom az úri gesztusokban afelé irányította, hogy megalkudjon a körülményekkel és mentse, ami menthető. Elhatározásában nagyban segítette feleségének állandó jelenléte. A Bem és közötté történt összecsapásnál Vécseyné állandóan az ura mellett volt. Az indulat Vécseyt annyira hatalmába kerítette, különösen mikor Bem oly kijelentést tett, hogy lövetni fog azokra, kik nem csatlakoznak hozzá, hogy képes volt Bemet harácsolással is gyanúsíthatni, sőt olyat is, hogy Bem el akarja őt pusztítani.

Mi történik, ha Vécsey tábornok a Bemmel való szembehelyezkedés helyett vállalja a további ellenállást? Nem szabad elhallgatni, hogy ezek a gondolatok is megfordultak Vécsey fejében. Még Facseti előtt, tehát mikor az dubiozus üzenet megérkezett volna, Vécsey – előző álláspontjának megváltoztatásával – komolyan foglalkozott a harc továbbvitelével. Lugos után, Kiszetón megváltoztatja eddigi álláspontját, visszavonja fegyverletételei szándékát, magyarul szózatot intéz a katonáihoz és a szózatát így fejezi be: „győzni vagy halni”. Katonái

lelkesen állnak mellette. Akkor még csak 11 000 ember felett rendelkezett. Sikeres megegyezés esetén Bem és Vécsey között Facseti után egy 100 000 főnyi sereg áll a két vezér rendelkezésére, ami bár rövid időre, el volt látva élelemmel és lőszerrel, de az utóbbinak a pótlása nehézségekbe ütközött volna, illetve azt csak külföldről, vagy ellenségétől vett zsákmány útján lehetett volna pótolni. S itt mutatkozik Vécsey állításának realitása. Nem voltak meg a harchoz a további anyagi feltételek. A sereg letette a fegyvert, a lőszerutánpótlás bedugult, külföldről – Törökhonból – valószínűtlennek látszott az utánpótlás. A realitások tehát Vécsey mellett szóltak. Egyetlen dologban volt ellene a reális számítás, ez pedig személyének biztonsága.

Vécsey Károlyt 1849. augusztus 21-én, tehát a borosjenői fegyverletétel napját követően átadták az oroszok az osztrák katonáknak. Bem jóslata beteljesedett. Az oroszok is megdöbbenve álltak Vécsey seregének váratlan fegyverletétele előtt. Tudták ugyan, hogy Vécsey serege – valahonnét a síkság irányából – megérkezik Borosjenőre a parlamenterek üzenetének értelmében, de arra senki nem számított az oroszok közül, hogy egy csaknem 10 000 főnyi sereg ömlik le a hegyekből és megadja magát egy maroknyi orosz helyőrségnek. Ratišielov ezredes egyáltalán nem akarta hinni, hogy ez a tömérdek felfegyverzett honvéd neki meg akarja adni magát. Potemkin erről így ír: „Hasztalan igyekezett őt annak valóságáról gróf Makovszky őrnagy meggyőzni, ki az őreget orosz nyelven folyvást bátorította, s ámbár az ezredes egyre főzette, sőt maga is főzte az orosz teát, magyar vendégeit jószívűleg kínálgatta, s maga is ivott, szorongását azonban eltitkolni képtelen volt. Agyában és szívében a hadicselnek ármányos gyanúja mély gyökeret vert s úgy látszott minden percben attól félt, hogy önkéntes fegyveres foglyai csak egyszer neki rohannak, és tudja az isten mi történik vele. Gyanúja a nap virradatával még inkább öregbült, midőn a magyarok fegyveres csapatai minden oldalról, habár a legnagyobb rendetlenségben Borosjenőre tódulnak a havas bércfalakon áthatolva, olyan irányból, ahonnan senki nem várta őket, sőt még előőröket sem állíttatott ki arra a vonalra.”

Borosjenőről a magyar honvédtisztek elszállítása még a katonai lovasság szabályai szerint történt. Augusztus 21-én egy négylovas hintón cs. kir. ausztriai vadász őrnagy vágatott be a Borosjenő mellett levő Szőlősrre, ahol a tisztek voltak elszállásolva, elkülönítve a legénységtől, a Ratišielov orosz ezredestől átvette az orosz fogságban levő magyar tiszteket. A tiszteket „gyermekeimnek” szólította és kijelentette, hogy meg lesznek vele elégedve. A tisztek az éjszakát Világoson, Bohus Jenőnél, volt aradi főispán kúriájában töltötték, majd onnét kocsikon Aradra mentek, ahol a megjelenteket Haynau – aki a Bánffy-házban szállásolta el magát – szemrevételezte.

A tiszteket két csoportra osztották. Jobbra állították, akik az osztrák hadseregben szolgáltak, balra pedig, akiknek megelőzőleg polgári foglalkozásuk volt. A jobb oldali csoportba osztott főtiszteket még aznap elszállították az aradi várba. Potemkin Odön részletes leírása szerint úgy az oroszoktól, mint a Szőlős és Arad közötti úton lehetősége volt bármelyik tisztnek a szökésre. Az osztrák katonai drillben nevelkedett főtisztek azonban hihetetlennek tartották, hogy a magyar kormány szolgálatában állott, a király által is a szentesített alkotmány szerint eljáró tiszteket bántódás érje. Göröcsösen hittek abban, hogy a legkeserűbb, ami megtörténhet velük, lefokozás és a hadseregből való kizárás. Erre jellemző, hogy még a felkínált szökés lehetőségével sem akartak élni. Egykori feljegyzések szerint az aradi foglyok – kívülrőlők segítségével – szökési kísérletet terveztek a tábornokokra kimondott halálos ítélet után, de azokat Vécsey és a többi társa is elutasította, mert bíztak a kegyelemben. Akik Bem József jóslatára hallgattak, vagy akikben a forradalmi láng az osztrák reakcióval szembeni minden bizalmat felperzselt, azok a kényre-kedvre történő megadás helyett vagy az ellenállást választották, vagy pedig a külföldre szökést, menekültek. Guyon, Kmetty Dembinszky, Bem, Klapka honvédtábornokok közül külföldre jutottak és később is a magyar szabadság ügyének szolgálatában maradtak.

Vécsey Károlyt az aradi vár 94-es cellájában őrizték. Kihallgatása 1849. szeptember 21-én történt. Feleségét még Arad előtt az osztrákok kiemelték környezetéből, s Aradon a többi tisztársától gondosan elkülönítették. A kihallgatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint Vécsey Károly a történeteknek megfelelően vallott, előadta, hogy a király által szentesített magyar alkotmány szolgálatában állott, mint magyar ember és ezzel a hazát szolgálta, hűtlenséget nem követett el. Általában az összes tábornok hasonlóan vallott a kihallgatás alkalmával. Bűnösségét egyik sem vállalta. Érdekes, hogy a kihallgatás előtti auditóriumban megegyedte

a hadbíró, hogy a tábornokok egymás közt értekezessenek. Ez fényt vetett már előzetesen kitervelt és semmilyen körülmények között meg nem változtatható halálos ítéletre.

A kihallgatást követően – két napra rá – Vécsey Károlyra is kimondták a halálos ítéletet, amit kötél által kellett végrehajtani, mivel az ítélet szerint hűtlenség vádjába esett. Haynau Julius Jakob a hozzája felterjesztett természetesen már előzetesen a hadbíróssággal megbeszélte ítéleteket jóváhagyta. A „bresciai hiéna” – ahogy Európában nevezték –, élt a Ferenc József császár által reá ruházott korlátlan hatalommal.

Haynau beteges dühét a végsőkig fokozta, hogy Vécsey a fegyvert nem a kezeihez tette le, hanem az oroszoknak kapitulált, így megfosztotta őt attól a dicsőségtől, hogy jelenthesse az udvarnak a honvédség felett aratott győzelmét. Ennek ellenére Vécsey érdekében is megindult a mentőakció. Felesége Bécsben instanciázott, de Vécsey Ágost nem fogadta. Hogy e mögött az apa elhatározása, vagy a Kamarilla parancsa húzódott-e meg, soha nem derült ki.

Vécsey Károly legnagyobb ellensége Grüne Károly gróf volt, Haynau főhadsegéde. A kivégzési sorrendet ő állítja össze. Utolsónak marad Vécsey, Grüne Károly nemcsak katonai riválisa volt a honvéd tábornoknak, de nem tudta elfelejteni ez a fanyar, bosszúálló ember, hogy „Lina”, Vécsey felesége, nem őt választja férjül az udvarlók közül, hanem a jó-megjelenésű Vécsey Károlyt.

Vécsey Károly csatlakozott apjában, fivéreiből, a Habsburg ház lovagias magatartásában. A szabadsághóst, mint idegen testet kivetette magából az aulikus beidegződésű család, a császári udvar és annak feje Ferenc József. Mikor Vécsey tudomására jutott, hogy sem a család, sem az udvar nem mozdítja kezét életének megmentése érdekében, cinikussá válik és kijelenti: „Inkább meghalni, mint évekig ülni!” Konok marad a kihallgatása során is, nem esd életéért. A magyar szabadság eszméjétől, a magyar alkotmányos élet igenlésétől, Kossuth szeretetétől egy pillanatra sem tántorodik el. Cselekedeteit helyesli, semmit nem bánt meg. Feleségétől, anyjától – Militól – és Gizella lányától búcsúzik el szóban és levélben is.

Tizenkét társának haláltusáját kellett végignéznie. Katonás higgadtsággal, önfegyelmélettel, sápadtan szemléli barátainak kimúlását. Előtte hal meg a legkedvesebb barátja Damjanich, akitől ölelkezve búcsúzik el, azután Vécsey a sor. Odalép a bitófához és megcsókolja Damjanich kihűlt kezét. Akasztása után még egy percig dobog a szíve.

Tetemét 50 arany forintért vásárolta meg felesége a brünni hóhértől. Először egyszerű sírhelyen nyugszik, sírján fakereszt, azon felirat: „VÉCSEY KÁROLY HONVÉD TÁBORNOK”. 1916-ban földi maradványait az aradi „Kultúrpalotában” helyezik el, majd 1979-ben az aradi mártírok emléklapja alá temetik.

Dr. Boross Zoltán

Pest megyei honvédek 1848–1849-ben

1848 április havában szükségképpen felmerült az igény, hogy létre kell hozni az önálló magyar haderőt. Ennek gyakorlati végrehajtása érdekében 1848. május 15-én a felelős magyar kormány határozatot hozott 10 000 fős, 10 honvédzászlóaljából álló önkéntes sereg felállítására.¹

Ennek és több más intézkedés eredményeként megindult és sikeresen végbement az új magyar honvédhaderő létrehozása. 1848 augusztus elején már a harctéren volt az első honvédzászlóalj,² December közepére pedig már létrejött az egységes honvédhaderő, amely három forrásból keletkezett: a már felállított honvédalakulatokból, az időközben toborzott nemzetőrségből és az ún. szabadcsapatokból.³

¹ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp. 1987. 8. old., a továbbiakban: Bona: Tábornokok...

² Bona: Tábornokok... 13. old.

³ Bona: Tábornokok... 14. old.